

Jáki Szaniszló

Sarokból sarokba lökve, mégsem sarokba szorítva

Római hivatalnok számára büntetés volt Palesztinában szolgálni helytartóként, *Poncius Pilátus* szerzett örök hírnevet ennek a hivatalnak. Bár a helytartó Caesareában székel – ragyogó város volt ez az újonnan épített kikötővel –, gyakran kellett tartózkodnia Jeruzsálemben, egy fölöttébb megvetett fajnak, a zsidóknak központjában. A birodalomban szétszórta élő zsidók a lehető legjobban távol tartották magukat má-soktól. Nem voltak hajlandók a rómaiak és a görögök által nagyon kedvelt közfürdőket látogatni. Ezért az a hír járta, hogy kellemetlen szaguk van, ez pedig elég erős indok volt ahhoz, hogy nagyon gyakran a többiektől távol eső helyen – egy sarokban – vagy gettóban kelljen élniük. Ami központjukat, Jeruzsálemet illeti, ez a túlszűfolt város a rómaiak számára értelmetlen és teljesen érthetetlen konfliktusok tűzfészke volt. A rómaiak minden vallásnak minden istenét készségesen elfogadták, feltéve, hogy követőik megadták a császárnak, vagy legalábbis Róma védő istenségének a neki járó tiszteletet. De a zsidók – és az egész birodalomban csak a zsidók – irtóztak attól, hogy az egyedüli igaz Istenen, saját Istenükön kívül bárki mást imádjának, és szilárdan ragaszkodtak ahhoz, hogy Istenüket semmiféle formában se ábrázolják.

Az általánosan gyakorolt bálványimádás Jeruzsálemben olyan vallással ütközött össze, amely szervezeten csak itt létezett. Jeruzsálem egy kis provinciának – egy apró saroknak – a fővárosa volt, félreesett az Alexandria és Antiochia – Szíria fővárosa – közötti egyetlen szárazföldi főúttól. Magát Jeruzsálemet a nemzsidók nem sok figyelemre méltatták, bár *Heródes* az ottani templomot gazdagon fölékesítette. Az órá vonatkozó legemlékezetesebb véleményt féktelen kegyetlensége váltotta ki Rómában. *Augustus* császár véleménye volt ez, egy a *huioz* (fiú) és *husz* (disznó) görög szó hasonlóságán alapuló szójáték. A császár azt mondta, hogy Heródes jobban bánik a disznóival, mint saját fiaival, nem is beszélve leányairól és feleségeiről. Heródes a Kain testvérgyilkosságával kezdődő emberi történelemnek egyik féktelen gyilkosa volt. A történelem Kain óta egyre nagyobb és nagyobb tömeggyilkosságokkal folytatódott egészen a nem rég véget ért XX. századig, amely az összes megelőző századokat fölülmúlta ebben a borzalmas mesterségben.

Ha a zsidók egyáltalában szerették Heródest, ezt azért tették, mert a Róma által kinevezett király azt az illúziót keltette, hogy Dávid trónja még létezik. Az illúziót nagy mértékben növelte Heródes templomépítő munkája. Ehhez a templomhoz küldték évi adójukat a zsidók a birodalom minden részéből. A pogányok féltékenyek is voltak rájuk a nagy pénzösszeg miatt, amint azt *Strabón*tól tudjuk. De ez a tény nem változtatott azon, hogy Júdea távol esett Rómától, és azt sem befolyásolta, hogy római és görög felfogás szerint kulturálatlan helynek számított. Jeruzsálemben nem voltak fürdők, nem voltak a városban fórumok, iskolák, kivéve a rabbiképzőt. Bármilyen fontos is volt azonban Jeruzsálem a zsidók számára, mégis a tőle északra fekvő országot, a „pogány Galileát” választotta ki az Isten Fia, hogy ott, és annak is éppen a sarkában legyen emberré.

Emberi módon gondolkodva Athént, Alexandriát vagy Rómát kellett volna választania, de ő egy kis sarkot szemelt ki, ahol a római légiónak keveset törődtek a helyi kegyetlenkedésekkel, ha elkövetők nem sértették a birodalom nagyobb érdekeit. Róma nem figyelt volna föl, ha Heródesnek sikerült volna sarokba szorítania – megölnie – a Betlehemben született Kisdedet. Tudjuk, hogy Heródes Betlehemben és környékén meggyilkoltatta az összes két évnél fiatalabb kisgyermeket, de akkorra a Kisded már elmenekült karmaiból.

Heródes csatlósai talán a domboldalba vájt barlangszerű istállót is fölkeresték, ahol a Kisded született, hiszen föltehetően mindent átkutattak Betlehemben. Ezt a Jeruzsálemtől néhány kilométernyire délre fekvő zugot látogatták meg korábban a bölcsek, előbb azonban Heródeszel beszéltek, ő pedig a papoktól kért tájékoztatást. Azt mondták Heródesnek, hogy Mikeás jóvendőlése szerint a zsidók nagy királyának, a Messiásnak egy falucskában kell születnie, amely messze nem a legnagyobb Júdea falvai közül.

Heródes meglepetése még nagyobb lett volna, ha többet is megtudott volna a barlangról. Az bizony rossz szagú maradt azután is, hogy József kisöpörte belőle a trágyát. Aligha felelt meg olyan valaki fogadására, aki majd Dávidnak trónját foglalja el, még kevésbé volt alkalmas az Isten Fia születési helyéül. Heródes persze nem olyanfajta ember volt, aki gondolt volna arra, mit jelentett ez a szag Máriának, a gyermek anyjának, akinek József már nem talált helyet a szálláson, mai értelemben egy olcsó szállodában.

Egyiptomba menekülve Józsefnek találnia kellett egy biztonságos, tehát eldugott sarkot, egy zugot, felesége és a Kisded számára. Nagyon valószínű, hogy valamilyen zsidók lakta helyet keresett valahol a Nílus deltájától keletre. Onnan visszatérve Názáretet, felesége szülőfaluját választotta lakóhelyül. Mária aligha lehetett büszke Názáretre, amelynek csupán az említése is kiváltotta a János evangéliumban fennmaradt megjegyzést, hogy jöhet-e onnan valami jó.

Isten mégis ezt az eldugott falut szemelte ki, hogy ennek üzenje meg a legjobb hírt, amit az emberiség valaha is kapott. De az üzenetet csak egyetlen ember hallotta meg, Mária, egy talán tizenöt éves hajadon. Mint ilyenre, aligha figyeltek volna rá, ha beszélt volna a jó hírről. Roppant nevetségesnek, vagy talán valami sokkal rosszabbnak tartották volna őt, ha szólni kezdett volna arról, hogy gyermeket vár, bár elhatározta, hogy férfit nem fog ismerni.

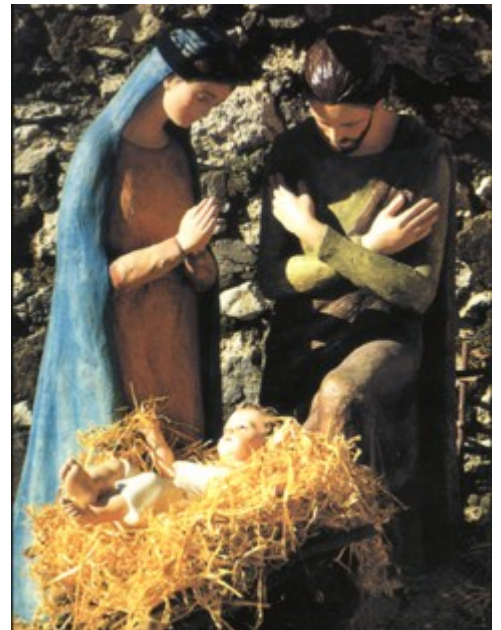
Nem mintha nem töltötte volna el túláradozó örömmel, amikor rokonainak, Zakariásnak és Erzsébetnek házába lépve Erzsébet köszöntéséből azonnal tudta, hogy öreg rokona teljesen tisztában van a vele történetekkel. Mária Magnificatját részben az váltotta ki, hogy ösztönösen rájött: a Szentlélek, akinek Gyermekeit köszönhet, a Názárettől egyheti járásra fekvő Ain Karembe is működött. Mária valószínűleg gyalogosan ment Erzsébethez, lehet, hogy ismerősök társaságában, de útitársainak sem mondhatta el, hogy egy angyaltól tudott rokonának áldott állapotáról, aki pedig már jóval idősebb volt, semhogy gyermeket várhatott volna.

Sok tudós exegéta ráncolná a homlokát, hallva a születés történetének ezt az elbeszélését, de ha így tesz, magát szorítja sarokba. A valaha is gyártott legrosszabb fajta fekete dobozba szorul. A doboz állítólagos racionalitása azon az ördögi elgondoláson alapul, hogy ésszerű dolog elhallgatni Mária saját magáról mondott jövődöleése igaz voltának vaskos realitását, mégha ezzel a Fiát is teljesen semmibe vesszük. Pedig ahelyett, hogy Máriát – egy senkit, de mégis nagyon is reális valakit –

fokozatosan elfelejtették volna, egyre több és több ember, együgyűek és a legműveltebbek egyaránt, nevezik őt áldottnak. Mária nem valamiféle mitikus alakként került az emberek gondolatvilágába mint Anahit vagy Artemis. Az előbbi volt a perzsák vízistennője.

A vágyálmok teremtetten nagyon nagy számú hasonló lény közül ezt a két istenséget említjük itt, tisztán irodalmi okból. Ugyanis erre a két istennőre utal utószavának végén az *Alone of All Her Sex* [A női nemben egyedülállóan] című fűzött könyv 1989. évi kiadása. Az első kiadás tizenhárom évvel korábban, 1976-ban jelent meg. A könyv tárgya alcíme szerint: „Szűz Mária mítosza és kultusza”; a mű *Marina Warner* nagy fáradsággal végzett, félresikerült kutatásának eredménye. Tizenhárom év sem volt elég ahhoz, hogy észrevegye: egykori reménye meghiúsult. Hiszen azt várta, hogy kutatása eredményeképpen majd megvalósul az, amit kétezer évi kitartó próbálkozás sem tudott elérni: Mária tiszteletét csak egy nem valóságon alapuló mítosznak fogják tartani.

Marina Warner, oly sok más emberhez hasonlóan, akik ez alatt a tizenhárom év alatt voltak húszas éveikben, azt gondolta, hogy a Watergate-ügynél rosszabb nem érheti az emberiséget. Kutatását azzal a szilárd hittel kezdte és végezte, hogy „a történelem egy napon Szűz Máriára mint istennőre fog emlékezni.” Tizenhárom évvel később – mialatt egy pápa, akinek címerében az M betű volt az egyedüli dísz, kezdett történelmet csinálni – Marina Warner legfőljebb annyit engedett, hogy a kérdéses nap „nagyon messze van.” De ezalatt a tizenhárom év alatt a harmincéves Marina Warner negyvenhárom éves lett, és ennyi idő múltán egy nőben több realizmus alakulhat ki, mint egy férfiban. Ennek ellenére sem látta tisztán azt az ősrégi katolikus tantételt, hogy egy embernek – például az ő személyének – hitbeli hajótörése nem ássa alá a valóságos lényeken és dolgokon alapuló megállapításokba vetett hitet. További tíz évvel később (1999. május 24-én) a *TIME*-nak adott interjújában Marina Warner – aki egyébként katolikus nevelésben részesült – azt mondta, hogy a katolikus hit eszmék sorozatán, nem pedig tényekre

vonatkozó kijelentéseken alapuló hit.

Az emberi történelem tényeit nem lehet úgy bizonyítani, mint a természet tényeit. Az emberrel kapcsolatos tények az időben jönnek-mennek, és valóságukat csak állítani lehet, újra megfigyelni nem lehet őket. Sok állításnak nyoma sem marad az emlékezetben, mások azonban életerősen tartják magukat nemzedékről nemzedékre. Egyetlen tény állítása sem kívánt és nem is fog kívánni több hősiességet az emberi elmétől és akarattól, mint a Máriával kétezer évvel ezelőtt a világ egy távoli sarkában történt eseményé. Mária nem egy eszmét fogant, hanem egy fiút, és ennek kapcsán szembesült egy ténnyel. A legnagyobb hősiességre volt szüksége, hogy együtt éljen ezzel a ténnyel, ami abban csúcsosodott ki, hogy tanúja volt harminchárom évvel korábban fogant fia keresztfeszítésének. A mi naptárunk szerint mindkét esemény az évnek ugyanazon a napján, március 25-én ment végbe, ha *Tertullianusnak* és *Ágostonnak* egy megjegyzését összekapcsoljuk. A két dátum egybeesése iszonyúan sokat jelenthetett annak az asszonynak, akinek élete tényekre összpontosult, még mielőtt bármiféle eszme is kialakulhatott volna benne a tényekről.

Akinek nem tetszik, hogy az érvelésben a hangsúlyt a tényekre tesszük, nem pedig az eszmékre, egyetlen további sort se olvasson el ebből a tanulmányból. Megcáfолhatatlan tény, hogy Mária jóslata önmagáról még kétezer év után is igaz állításként hangzik. Még azok is észreveszik reményük szerte-foszlását, akik Marina Warnerhoz hasonlóan jobban szeretnék látni a jóslat elhalását. Mária „nemében egyedülálló”* marad, ahogyan *Sedulius* keresztény költő mondta, és ami Marina Warner könyvének mottója. Ehhez hozzátehetette volna *Wordsworth* szavait, aki ezeröttszáz évvel *Sedulius* után írta azt a hasonlóképpen említésre méltó mondatot, hogy Mária „romlott természetünknek egyedüli büszkesége.” Való igaz, hogy Máriáról kétezer éve magasztalóan emlékeznek meg, és ez igazolja jóslatát, hogy boldognak fogja őt mondani minden nemzedék, hiszen egyedül ő áldott az asszonyok között.

Mária nem fog mítosszá válni, mert Fia sem mítosz. Ezt az is tisztán látja, aki nem hiszi, hogy Mária fia Isten Fia. Csak legyen nyitva a szeme, mint ahogyan *Bernard Leviné* is nyitva volt. Levin szerkesztői cikket írt a londoni *The Times*-ban, reagálva A. N. Wilsonnak, Marina Warnerhoz hasonlóan szintén hitehagyott katolikusnak, egy pamfletben tett bejelentésére, hogy rövidesen Jézusról írt könyvvel fog jelentkezni. Levin, aki zsidó, és „tizennégy ezredszer” jelentette ki, hogy nem keresztény, szükségesnek tartotta leleplezni ezt a legújabb körmönfont tisztességtelenséget. „Ugyan kérem, föltételezzük, hogy Krisztus nem Betlehemben született, ahogyan a keresztények föltételezik, nem is Názáretben, ahogy Wilson gondolja, hanem Tunbridge Wells-ben. Föltételezzük továbbá, hogy a szűzi szüléssel és a föltámadással kapcsolatban Wilsonnak van igaza és nem a keresztényeknek; vajon el fognak-e halványulni, el fognak-e halni ezek a csodálatos metaforák? Van-e még valami az egész történelemben, ami hozzájuk mérhető? Van-e olyan érzékeny lelkű ember, akire nem hatna az Újszövetségben bemutatott Krisztus tekintete? ... Föltételezem, hogy a pamflet a megjelenő könyv előhírnöke, a könyv pedig majd földre teríti és eltemeti a kereszténységet. Nos, a kereszténység alapítóját tökéletesen földre terítették, és gondosan eltemették, és akár föltámadt a sírból, akár csak halottnak tetette magát, még most is a világ fölé emelkedik, üzenete most is világos, irgalma most is végtelen, szavaiból most is dicsőség, bölcsesség és szeretet árad.” (*Times*, 1991. június 6.)

Nincs szükség hosszadalmas vallás-összehasonlító és erkölcs-összehasonlító tanulmányokra, ha egy jó újságíró csupán száz szóban ilyen jól tud érvelni. De semmit sem jelentenek az ilyen aranymondások Marina Warner számára, aki sem Wilsont, sem Levint nem említette, de nyomatékkal hivatkozott *John Henry Newman*ra. Ez az utóbbi egyike volt annak a három katolikus szerzőnek, akiknek Máriára vonatkozó írásait Warner nagyon tanulságosnak találta, de nem annyira, hogy helyes képet alkotott volna Máriáról. A helyes kép jelenti a tények elsőbbségét az eszmék fölött. Különben az ember saját magát löki be abba a sötét sarokba, ahol sem Sztálint, sem Hitlert, sem pedig Maót nem szabad egyszerű szörnyetegnek minősíteni. Ezek az emberek gigantikus személyek maradnak olyan történészek számára, akik feladják józan eszüket és alapvető tisztességüket, hogy „feddhetetlen” akadémiai igazolványukkal „előítéletmentesnek” tűnjenek.

Nem számítanak nekik a tények, bármilyen hatalmasok is azok. A tények pedig állandó erkölcsi ítéletet mondanak felettük maguk okozta rövidlátásuk miatt, hogy nem tudnak különbséget tenni zugok – sarkok – és földrészek között. Még kevésbé veszik észre azt a sarkot, amelynek hatása végül is sokkal nagyobbak bizonyult, mint minden más hatás az összes földrészekben, pedig ezeknek a száma az utolsó ötszáz évben megkétszereződött. A két Amerikában éppúgy, mint Ausztráliában, számtalan ember – a legeggyűbbektől a legsikeresebb szerzőkig – a legáldottabb asszonynak mondja Máriát, ahogyan azt *Sedulius* és *Wordsworth* utánozhatatlan mondatai is bemutatták.

Azért tesznek így, mert amennyire Mária élő valóság volt, éppúgy – de összehasonlíthatatlanul

magasabb értelemben – élő valóság Fia is, aki nyilvánvalóan a történelem legnagyobb tényének bizonyult, és akit most már a világ legtávolabbi sarkában is ismernek. Nem kell a vallástörténetet tanulmányozni, hogy ezt észrevegyük. Elég fölfigyelnünk annak a ténynek jelentőségére, hogy az egész világból százötvennél több államfő ment el II. János Pál temetésére. Sokan közülük vonakodtak volna elismerni, hogy II. János Pál nem lehetett volna nagy, ha Krisztus, Mária Fia nem lenne nála mérhetetlenül nagyobb. De azzal, hogy eljöttek a lengyel pápa temetésére, akaratlanul is Krisztus mellett szavaztak – legalábbis a lábukkal –, aki anyától, Máriától született, és főképpen ezért valóságos ember. Máriának sejtelve sem volt az eljövendő generációk életéről, sorsáról. Az ő világa egy apró kis sarok volt, ahol távoli országokról és más népekről csak szóbeszédből hallottak. Fajának tanult emberei persze sok más, Júdeán és Galileán túli népről és országról tudtak ugyan, de ha megkérdezték volna őket, hogy milyen a Föld, ugyanazt a választ adták volna, mint Mária. Számukra a Föld egy vizen úszó lapos korong volt, és a látszatnak megfelelően úgy képzeltek, hogy ez a korong a világmindenség – az univerzum – középpontja. Emberi képzelet szerint a világmindenség, ahogyan azt a Biblia mindenütt leírja, egy nagy sátor, alja a Föld, teteje pedig az ég. Még a görögök világképével összehasonlítva is roppant primitív világkép volt ez. A görög tudósok akkorra már megállapították, hogy a Föld gömb alakú, és az ég – ha egyáltalán van ég – szintén gömb alakú a földgömb körül.

A tudós görögök meglepő pontossággal tudták megbecsülni nemcsak a Föld méretét, de még a Hold méretét és Földtől való távolságát is. A Nap nagyságának és a Földtől valamint a Holdtól való távolságának számított értékei körülbelül tízszer kisebbek voltak a valóságos értékeknél. Ami a Földnek az állócsillagok szférájától – gömbjétől – való távolságát illeti, számításaik csak föltevéseken alapultak, és maga az állócsillagok szférája is végeredményben csupán föltevésnek bizonyult. De *Ptolemaiosz* világegyeteme – ő rendszerezte a görögök tudományos világképét – lélegzetelállítóan nagy volt a bibliai világ méreteivel összehasonlítva.

A világmindenség, ha szabad így mondani, egyre nagyobbra és nagyobbra nőtt, a Föld pedig vele összehasonlítva egyre kisebb lett. Kepler még abban reménykedett, hogy a kopernikuszi univerzumot egy csillaghéj veszi körül, és ezért véges, a távcső megjelenésével azonban a világ zárt volta illúzióvá vált. Amint a távcső tökéletesedett, óriási számban fedeztek föl egyre több csillagot. A Föld egyre jobban annak mutatkozott, ami valójában: csupán egy cseppnek az egyre hatalmasabb univerzum tengerében, amely sok más földdel és „világgal” van tele, legalábbis így gondolták. Mivel a Jupitert egy csomó hold veszi körül, ezért minden további nélkül föltételezték, hogy a csillagok hasonlóak a mi napunkhoz, mindegyik körül bolygók keringenek. Galilei távcsöve hegyeket mutatott a Hold felületén, és ezért meggyőző volt az a következtetés, hogy az égitesteknek két fő fajtájuk van: a mi napunkhoz hasonló, vörösen izzó, tüzes csillagok, és a mi holdunkhoz hasonló bolygók, és a Hold szintén hasonlít a Földhöz. Ebből a csupán tudományos föltételezésből fakadt az az elképzelés, hogy minden bolygón ugyanolyan élet és értelmes élet van, mint a mi földünkön.

Már régen fölmerült a kérdés, hogy az ott élő, emberhez hasonló lényeknek – modern szóval földönkívülieknek – hasonló-e a történetük a mi emberi fajunk történetéhez. Vajon ők is elbuktak-e, mint mi Ádámban és Évában, és őket is ugyanúgy mentette-e meg a Máriának adott üzenethez hasonló üzenet. Máriának az angyal azt mondta, hogy fiát Jehosuahnak fogja nevezni, a név jelentése pedig: „Jahve megszabadít.” Vajon az üdvtörténet csupán egy sarokra korlátozódott, a végtelen univerzumnak legapróbb sarkára? Vagy pedig Mária fia, az emberiség megváltója bolygóról bolygóra utazó megváltó? Természetesen ha Jézus Isten Fia, szükség esetén a fénynél gyorsabban is tudna utazni, de a megváltás művének elvégzéséhez a mérhetetlenül nagy számú bolygók mindegyikén harminchárom éven át kellene tartózkodnia. Ha a relativitáselméletet akkorra már megfogalmazták volna, néhány túlbuzgó hívó azt használta volna föl a probléma „megmagyarázására.” Végeredményben napjainkban a tér-idő relativitásához való menekülést tekintik Krisztus föltámadása egyedüli „tudományos” magyarázatának. A bolygóról bolygóra utazó megváltó miatti minden aggodalmat és az arról való fantáziálást az a föltételezés váltotta ki, hogy az élet nincs, nem is lehet a világ picike sarkába szorítva, még az értelmes élet sem. Hívók, akiknek azt tanították, hogy Isten mindent számukra teremtett, és hogy az élők hatalmas birodalmában egyedül ők vannak Isten képére teremtve, nagyon zavarba jöttek, és nem tudták, mit mondjanak. Úgy érezték, hogy teljesen sarokba szorították őket. Minden bizonnyal nehezen találtak érvet a vélemények egyre fojtogatóbb légkörében. Mert rögeszmék és divatok ellen – és az általánosan elterjedt vélemények nagyon gyakran ilyenek – nem lehet észérveket fölhozni. Különösen ellenállónak bizonyulnak, ha a tudomány köntösébe öltöztetik őket, noha tudományosan nem érdemelnek hitelt. *Bernard de Fontenelle*-nek, bár csaknem ötven éven át töltötte be a Francia Akadémián az állandó titkári tisztelet, nem volt joga ahhoz, hogy a tudósok köpenyében jelenjék meg, amint azt 1686-ban tette

Entretiens sur la pluralité des mondes [Beszélgetések a világok sokaságáról] című művében, amellyel óriási sikert aratott a tudomány népszerűsítése terén. Az *Entretiens*, éppúgy mint a legtöbb hasonló munka, tele volt népszerű fantáziálással, és nagyon kevés komoly gondolatot tartalmazott, amelynek az akkori időben tudományos alapja volt. Olyan embereknek, akik szeretik szabadjára engedni fantáziájukat, nagyon kapóra jött Fontenelle merész föltételezése, hogy a bolygókon – a Vénusztól a Szaturnuszig – élőlények vannak.

Fontenelle-t még a legmerészebb képzelet sem tudta szigorúan merev gondolkodónak föltüntetni sem az *Entretiens*-ben, sem más írásaiban. *Immanuel Kant*nak azonban ilyen gondolkodóként – tulajdonképpen a valaha is élt legkritikusabb gondolkodóként – növekedett a hírneve. Kant huszonöt évvel azelőtt, hogy 1781-ben *A tiszta ész kritikája* című művével jelentkezett, egy nagyon is kritika nélküli munkát közölt *Az ég általános természettörténete és elmélete* címen. Ebben nemcsak különböző részleteket közölt a Merkúr, a Vénusz, a Mars, a Jupiter és a Szaturnusz lakóinak fizikai és erkölcsi jellemzőiről, de olyasmit is, ami sokkal inkább tartozik a komoly tudományhoz. Ő, aki csak az elemi algebrát ismerte, azzal dicsekedett, hogyha fölszólítanak, le tudná írni matematikailag a bolygórendszer kialakulását; pedig ezzel a feladattal *Newton*, az infinitézimális számítás egyik fölfedezője sem tudott megbirkózni. Évekkel később Kant mint a kritikus értelemnek megtámadhatatlanul szilárd alapra helyezője sütkérezett a dicsőségben, de azt az üres dicsekvését sohasem tagadta meg.

Becsületesnek lenni nem szükségképpen ugyanaz, mint kritikusnak lenni. Valóban joggal csodálkozhatunk a modern nyugati szellemtörténet sok jeles személyének becsületességén, akik a kanti alapot elfogadva megváltak keresztény hitüktől. (Tolsztoj volt ezek egyike.) Kant az istenhitet tisztán érzelmi alapon engedte meg (a kinyilatkoztatást mint a lehető legkritikátlanabb ajánlatot kereken elutasította), ezt azonban kevés józan eszű ember volt hajlandó támogatni.

De voltak más indokok is, amelyek már Kant esetében is szerepet játszottak. Jó emlékeztetni arra, hogy Kant intellektuális küldetését csak akkor fedezte föl, amikor negyvenéves korában – a legtöbb férfi számára kritikus korban – olvasta Rousseau-nak *Julie* azaz *Az új Héloise* című regényét. A regény szerint házasság dolgában az érzelem uralkodik minden erkölcsi kötöttség fölött. A huszadik század elején a fiatal *Aldous Huxley* úgy érezte, hogy kortársai nevében beszél, amikor azt állítja: azért támogatják a darwinizmust, mert az igazolni látszik szexuális szabadosságukat, azt a magatartást, amelyet a kinyilatkoztatás a lehető legjobban sarokba szorít.

De térjünk vissza az öreg Kant idejébe, aki állandóan azt állította, hogy ő isten. És igaza volt mindaddig, amíg az ember a Kritika fogalmi pókhálójának csapdájában volt. Olyan ember, aki rendszeresen visszautasítja Istent, csak önmagát tudja istenné tenni, és ezzel elveszíti az ellenőrzést saját érvelése fölött. Ez a veszély pedig azt is fenyegeti, aki személyesen még ragaszkodik Istenhez, Kant elutasított „istenéhez.” Példa erre *Herschel*, a nagy tudós, számtalan galaxis megfigyelője. Napjainkban kevesen gondolnak arra, hogy *Herschel* szerint a mi napunkat élőlények népesítik be. *Herschel* úgy gondolta, hogy a Nap azért látszik izzónak, mert óriási testét tűzréteg veszi körül, amely csak kifelé sugároz meleget. A gondolat nem sokkal jobb néhány mítoszbeli úrhajóst ösztönző elképzelésnél, akik abban reménykedtek, hogy éjszaka tudnának leszállni a Napra.

Hogyan juthatott *Herschel* értelmébe ilyen szörnyű vakvágányra? A magyarázatot a modern nyugati gondolkodás története már éppen eléggé megadta: ha az ember nem tartja eszében, hogy ő Istennek egy különleges teremtménye, el fogja veszíteni az értelmé iránti tiszteletet, és a világegyetemben mindenütt értelmének mását mint csupán az anyag származékát fogja látni. Az ilyenfajta érvelés persze nem hat a modern emberre, de nagy hatással lehet rá az az érv, amelyet *John Henry Newman* mondott arra vonatkozóan, hogy milyen ostobaság földön kívüli lényekben hinni. *Grammar of Assent* [A beleegyezés nyelvtana] című művében a bizonyítások különböző formáit tárgyalva a földönkívüliekben való hitet az alaptalan föltevések esetének tartotta, amivel nem érdemes vitatkozni. Ezt a megjegyzést bevezetőnek szánta a *Grammar* második fele fő érvének bevezetéséül, amely szerint az üdvtörténet egyedülálló, valószínűtlen esemény az emberiség történetében, és az Egyház történetében folytatódik. *Newman* számára az egyház vagy római katolikus, vagy egyáltalában nincs egyház, és akkor nincs üdvtörténet sem. Úgy tűnhetett, hogy az így érvelő *Newman* az „új” teológia harcos követőinek szemében sarokba szorult.

Ennek csupán a lehetősége is kevésbé kell, hogy nyugtalanítsa a gondolkodó keresztényeket, mint amilyen *Newman* volt. A földönkívüliek elutasítása mint teljesen fölösleges ki-jelentés kevésbé befolyásolt egyeseket az övéi közül, akiknek ezt jobban kellett volna tudniuk. Tudniuk kellett volna ugyanis, hogy *Laplace*-nak a naprendszer kialakulására vonatkozó elmélete, amely minden csillag körül bolygókat föltételezett, már nagyon tévesnek bizonyult. Miért is aggódjunk a földönkívüliek lelkiüdvé

miatt, ha arra is kevés alapunk van, hogy lakóhelyükről beszéljünk? Ma már nagyon kevésbé értelmes dolog földhöz hasonló bolygókról társalogni. Mégis a *Brother Astronomer* [Csillagász testvér] című könyv, egy a Vatikán csillagvizsgálójában dolgozó nem pap jezsuita műve, néhány évvel ezelőtt azt a kérdést vizsgálta, hogy vajon meg kell-e keresztelni a földönkívülieket. Tudnia kellett volna, hogy Földünk azért olyan amilyen, mert kering körülötte egy nagyon különleges Hold, ez pedig olyan követelmény, amelynek teljesülése a tudomány megállapítása szerint a legkevésbé valószínű. Ma bőségesen lenne ok arra, hogy kiegészítő fejezetet fűzzenek a *The Great Chain of Being* (1936) [A lét nagy láncolata] című könyvhöz. Szerzője, a Harvardon működő *Arthur Lovejoy* kimutatta, hogy az állítás, amely szerint az univerzum zsúfolva van élettel, nagyon hamis gondolat, és ezt sohasem lehetett tényekre alapozni, bár rendkívül értelmes elmék, pl. Leibniz, esküdtek rá. Napjainkban hasonlóképpen hamis úton járnak azok, akik szenvedélyesen hisznek abban, hogy az emberiség elkerülhetetlenül egy nooszféra felé menetel.

A vágyálmokat nem lehet elfojtani. Látni kellett, hogy újra és újra életre kelnek, mint a hidra, és minden alkalommal új fejeket növesztenek. Amikor egyre nagyobb rádió-teleszkópokat építettek, megszületett a gondolat, hogy segítségükkel föl lehet fogni olyan rádiójeleket, amelyeket más bolygókon élő magasabb rendű emberi lények állandóan küldenek a Földre. Az alatt a negyven egynéhány év alatt, míg ez a nézet szélteben-hosszában beszédtéma lett, és igazolására költséges kutató munkát folytattak, semmi olyant sem hallottak a külső térből, amit valamiféle szimbólumnak lehetett volna tekinteni. A szó természetesen csak egyik fajtája az ilyen jelnek. De még Morse-jeleket sem észleltek, bár a figyelés elképesztő mértékű volt. A SETI – Search for ExtraTerrestrial Intelligence [Földönkívüli intelligencia kutatása] – lelkes, buzgó hívei számítógépórák millióit ajánlották föl erre a célra.

A lelkesedést az a tény sem csillapította, hogy az űrhajósokat a Holdon nem érte semmiféle olyan bakteriális szennyezés, amellyel szemben az emberi immunrendszer védtelen lett volna. A lelkesedés akkor sem csökkent, amikor a Marson elhelyezett kutató szondák semmiféle ottani életnek vagy halálnak jelét nem mutatták. Naprendszerünk bolygói körül egyre több holdat fedeztek föl, de a mi Föld-Hold rendszerünkhöz hasonlót nem találtak. Márpedig a Föld körül kerengő Hold nélkül az élet evolúciója nagyon más lett volna, talán egyáltalában nem is ment volna végbe.

Az ilyenfajta megállapításokat széles körben makacsul figyelmen kívül hagyják. Semmitől sem félnek annyira, mint annak kinyilvánításától, hogy ismereteink szerint az élet galaxisunknak csak nagyon kis sarkára korlátozódik. A SETI emberei kijelentették, hogy csak ebben a galaxisban legalább tízezer, a mienknél nagyobb technikai civilizáció van. A média teljes mértékben támogatja az ilyen fantazmagóriákat. Amikor 2000-ben megjelent a *Rare Earth* [Ritka Föld] című könyv, a *The New York Times*-ban ez a főcím volt olvasható: „Végül is talán egyedül vagyunk a világmindenségben,” de a cikk nem emlékeztetett arra, hogy a lap fő tudományos tudósítója, *Walter Sullivan*, harminc éven át egyfolytában hirdette, hogy „Nem vagyunk egyedül,” még az ilyen című könyvében is.

A *Rare Earth*-öt az University of Seattle két professzora írta, egyikük a Nemzeti Tudományos Akadémia tagja. A könyv üzenete az, hogy az életnek még nagyon primitív fajtája is valószínűleg galaxisunknak csak nagyon kicsiny sarkára korlátozódik! Ez a tudomány megállapítása, az egzakt tudomány legfőbb fajtáinak, a csillagászatától a geológián át a biológiáig terjedő tudományágaknak véleménye! A fölismerés félelmetes azok számára, akik az emberi lét célját illetően álmaikat arra a nézetre építették, hogy az univerzumban csupán véletlen esemény vagyunk, ezért azt tehetjük, amit akarunk. A megállapítás azonban megnyugtatja azokat, akik vallják, hogy az embert a jósaágos Isten céllal teremtette. Ez utóbbiaknak messze a legnagyobb része még ma is mindent kockára tesz egy eseményért, amely kétezer évvel ezelőtt ment végbe a Földközi-tenger partvidékének egy kis sarkában, de ez bizonyult a nyugati civilizáció bölcsőjének. Sokszor sarokba lökték, de sohasem szorították sarokba. Ellenfeleinek érveiben mindig tévedések mutatkoztak. És a *Rare Earth*-ben előadottak láttán – a könyv szerzői egyáltalában nem tűnnek hívőnek – kínosan érezhetik magukat azok, akik a „szűk látókörű” bibliai nézeteknek és minden természetfölöttiben való hitnek eltüntetését kívánják.

Ezt persze sohasem fogják elismerni. Arra sem emlékeznek, hogy *Voltaire* – egyik védőszentjük abban a mesterkedésükben, hogyan lehet kigúnyolni mindent, ami szent – az ember szabad akaratát is kigúnyolta, bár ezt szabadon tette. *Filozófiai* szótárában nagy önhittségnek tartotta, hogy az ember, ez az aprócska lény szabad akaratot tulajdonít magának, ugyanakkor tagadja szabad akaratát az olyan hatalmas testeknek, mint a Szíriusz és más csillagok. Jót nevettek ezen a „tudományos” társalgások hangadói, és nem sejtették, hogy utoljára ellenfeleik táborát nevet majd, azok, akiket össze akartak törni. A sarkok zárt helyek, és szabadgondolkodókkal vannak tele, a szellemi és lelki szabadság levegőjét azok szívják magukba, akiket a világ megpróbál ugyan sarokba lökni, de sohasem tudja őket sarokba szorítani.

Szekularisták számára a földönkívüliekkel való esetleges találkozás félelmetes lenne. Ebben az esetben ugyanis ők csupán egy másik faj lennének, az életért való nagy harcban pedig minden faj hajlandó fölfalni a másikat. A szekularisták számára az értelem nem más, mint vak erő. Az értelem csak az üdvtörténet tényében hívőknek magasabbrendű, mert Istentől való lelki ajándék, és csupán ez tud fényt sugározni az anyagi lét nagyon sötét sarkaiba. Ennek a létnek kétségtelen kegyetlenségeit csupán az a megfontolás tudja csillapítani, hogy az önzetlenség és a szeretet nem illúzió. Ezek csak az emberre jellemzők az élők világában, amelynek kérlelhetetlenségét mindenütt vértől pirosuló fogak és karmok mutatják. Egyedüli kivétel az ember által elfoglalt sarok, mert ő különös módon tud önzetlenül cselekedni, bár nagyon gyakran nem így tesz.

E különbséget akkor tudjuk legjobban megmagyarázni, ha komolyan vesszük azt, ami a kopernikuszi univerzumhoz képest – hát még a milliárdnyi galaxisok univerzumához viszonyítva – nagyon picike világnak egy kicsike sarkában történt. Lehet, hogy ez a gondolat árt annak az emberi értelemnek, amely az *a priori*-n akar nagyobbá lenni. De ez csak olyan csapás, amihez hasonlítva minden más csapás – valóságos és képzelt – nagyon is parányinak bizonyul. Mert semmi sem korlátoz jobban, mint az *a priori* kényszerzubbonya, amely arra csábítja az embert, hogy maga írja elő a világmindenségnek, milyennek is kellene lennie, és teljesen figyelmen kívül hagyja, milyen az a valóságban, és mi az ember a világmindenségben. Ebből a dilemmából csak egyetlen kiút van, és pedig az *az esemény*, amely minden jóslat ellenére állandóan ellenáll a sarokba szorításnak, miközben a világmindenség távoli sarkai egyre gyorsabban iszonyatos messzire távolodnak egymástól.

Az esemény, amennyire tudjuk, a mi Földünkre korlátozódott, és itt a Földön valójában csak a Katolikus Egyház ismerte el. Az Egyházat, éppúgy, mint alapítóját, Jézust és az ő anyját, Máriát, ismételten sarokba lökték, de sohasem szorították sarokba. A pápának távoli erősségekbe kellett menekülniük, VII. Gergelynek Monte Cassinóba, IX. Piusznak Gaetába. Az utóbbi vissza tudott térni Rómába, Gergelynek azonban számkivetésben kellett meghalnia, mert szerette az igazságot, és gyűlölte a gonosztságot. VII. Piuszt Napoleon több mint egy éven át elzárta a világtól.

Bár II. János Pált nem tudták sarokba szorítani, amikor a híveket mind az öt földrészen meglátogatta, az Egyház ma már nem a földrészek egyháza. A hit romokban van Európában éppúgy, mint Észak- és Dél-Amerikában. Az Egyház egyre inkább szigetek hatalmas sokaságának tűnik, amelyek archipelagust, szigettengert alkotnak, a szigeteket pedig minden oldalról a materializmus hullámai és áramlatai csapkodják. De az Egyházat annál nehezebb sarokba szorítani. Politikai analógiával élve a szekularizmus erői sokkal hatásosabban tudják befolyásolni az elnökválasztást és a szenátorválasztást, mint az egyes megyéken belüli választásokat. Nem lehet minden megyében szétszórni még a New York Times-t sem. Az Egyház, az új archipelagus, olyan képződmény, amely sok csúcsával bátran áll a mindent fenyegető árban. Az Egyház földrészeket veszített ugyan, de számtalan szigetet nyert. Már nincsenek magukban álló sarkok, ahová be lehetne lökni. Az Egyház számára a veszélyt, a valóságos veszélyt csak az jelenti, ha hívei nem vallják, hogy nincs állandó lakhelyük itt a földön.

Fordította: **Kerényi Dénes**

* „Sola sine exemplo ... femina ...” Babits Mihály fordításában: „példátlan asszony”